

BORONKAI SZABOLCS
NÉMET-MAGYAR KÉTNyelvűség:
LUDWIG DUX - BÁRÓ DÓCZI LAJOS (1845-1919)

Zsidó emancipáció

Sok nyugat-európai országban, így Németországban is a zsidóság akkulturációja a felvilágosodás következményeként már a 18. században végbement. Ez a nyelvi és kulturális azonosulást jelentette, a vallás megtartásával. Magyarországon sajátos körülmények befolyásolták ezt a fejlődést: az ország beilleszkedése a Habsburg Birodalomba, a felvilágosodás és a romantika megkésettisége Nyugat-Európához képest, illetve az itt húzódó választóvonal a nyugati és a keleti zsidóság között. Ezért alkalmazkodtak a zsidók először a német többséghez (II. József uralma alatt német nevet kellett felvenniük), majd egy részük csatlakozott a magyar reformmozgalmakhoz (amit annak polgári, tehát jogkiterjesztő jellege is erősített), de sokan kitartottak a (keleti) zsidó hagyományok és a jiddis nyelv mellett. Az asszimiláció tehát kétirányú volt, a németiség és a magyarság irányában is lezajlott, ugyanakkor fennmaradt a jiddis kultúra is.

Az egyértelmű tendenciák ellenére az egyéni asszimiláció véletlenszerűségét kitűnően illusztrálja Dóczy Lajos (eredetileg: Ludwig Dux) pályája. 1848 márciusában, a forradalom szomorú kísérőjelenségeként kitört a soproni zsidópogrom, ami elől a Dux család a szomszédos Németkeresztúrra (Deutschkreutz) menekült. A fiatal Ludwig így német nyelvű környezetben nőtt fel, és amikor tízévesen a kanizsai zsidó kereskedelmi iskolába került, felmentést kapott a történelem- és vallásórák látogatása alól, mivel ezeket magyarul oktatták, amiből ő egy szót sem értett. Végül csak a véletlennek, meg egy tanár szolid antiszemitizmusának köszönhetően tanult meg magyarul: „Kereskedősegednek nem váltam be; tehát édes atyám 1857 valamely októberi napján bevitt Sopronba a gymnasiumba.

Az igazgató, kemény arcú benczés, ámulva hallgatta atyám kívánságát. »Ilyenkor? - kérdé - mikor már három hete kezdődött a tanfolyam?« Ebben igaza volt a tisztelendő úrnak. Hanem már abban nem volt igaza, a mit hozzátett, hogy t. i. „Maguk zsidók mind olyan rendetlenek”. Mert édes atyám egyszerűen nem tudta, hogy az iskolai évek kezdete és vége is van, nálunk Keresztúron nem lévén vacatio. Atyám erre kissé remegve mutatta kanizsai bizonyítványaimat. Biztatta magát, hogy ez mégis meglágyítja a rideg tanár urat, mert egytől-egyig »kitűnő« volt bele jegyezve. De a reverendás director nem igen hederített a kanizsai tanítók véleményére. »Zsidó iskola - monda - persze a zsidók mind kitűnőt adnak egymásnak.« Igaz, hogy ezen megjegyzés után kinyitotta a könyvet és fogta a tollat, hogy beigtasson a benczés gymnasium szellemi kosztosai közé. De az én tizenkét éves gyermekszívem megsokallta volt a kegyes atya ezen kegyetlen bánásmódját. Megrántottam atyám kabátját, s azt súgtam a fülébe: »Menjünk! Itt nem akarok tanulni. « El is mentünk - s másnap be voltam igtatva az evangélikus lyceum tanulói közé. [...]

Mert a benczések gymnasiumában a Bach uralma alatt német volt az előadás nyelve. Ha oda belépek s az érettségi vizsgálat után, a mint valósággal megtörtént, Bécsbe kerülök jogásznak, akkor valószínű, hogy sohasem tanulok meg magyarul. A protestáns gymnasium autonom volt; oktatási nyelve Bach alatt is magyar maradt. Ott készséggel fölvettek, talán épen azért, mert zsidó voltam s mert nem tudtam egy szót sem magyarul: egy lelket lehetett megmenteni, nem ugyan a kereszténységnek, hanem a magyarságnak. S az ekkor nagy dolog volt. Hálás is vagyok mindkettőjüknek; a benczés directornak, hogy elutasított, a boldogult **Király József Pálnak**, hogy befogadott."

A soproni evangélikus líceumban már 1828 óta a tárgyak többségét magyarul oktatták, ami csak azért különös, mert a magyarság részaránya a város lakosságában még a század közepén is csupán 4 %-ra tehető. Ennek ellenére, amikor 1849-ben az osztrák kormány - éppen az etnikai viszonyokra hivatkozva - a német tannyelvet kívánta bevezetni, az iskolafenntartó egyházközség Moritz Kolbenheyer lelkész és iskolafelügyelő vezetésével tízéves harcot folytatott a magyar nyelv érdekében. Dóczy példája is azt mutatja, hogy a magyar nyelvű oktatás fenntartásában milyen hatalmas volt a jelentősége Kolbenheyer és **Király József Pál** igazgató tevékenységének (egyébként mindketten német nyelvű költők).

Egy német anyanyelvű, zsidó fiú egy túlnyomóan német nyelvű városban kizárólag a magyar iskola - és egy német lelkész magyar patrióta elkötelezettsége - miatt vált magyar íróvá, majd futott be fényes diplomatakarriert Andrásy Gyula gróf mellett, és emelték végül bárói rangra.

Dóczy Lajosról ezt írja a wikipedia:

Atyja *Dux Adolf* borkereskedő volt, aki a szabadságharc alatt tönkrement. Több helyen járt gimnáziumba, majd a bécsi egyetemen jogot hallgatott és a *Presse* szerkesztőségének is tagja lett. Ő tudósította a koronázásról a *Presse*-t, és cikkei nagy feltűnést keltenek. Mint tudósító annak az irodalmi társaságnak központjába került, amelynek Ágai Adolf, Asbóth Lajos, Hevesi László, Kaas Ivor, Kónyi Manó, Löw Tóbiás

és Rákosi Jenő voltak éltetői. Ő is állandóan írogatott az akkor magas színvonalú *Borsszem Jankó* című politikai élcslapba, egyúttal hírlapi cikkekben lelkes védője volt Deák Ferenc politikájának. Horvát Boldizsár a miniszterelnökségre rendelte őt be fogalmazónak, de már 1872. Andrássy Gyula gróf külügyminiszter magával vitte Bécsbe, s Dóczy rövid időn belül magyar nemes, udvari tanácsos és miniszteri osztálytanácsos, egyszersmind a Kisfaludy- és a Petőfi-Társaság tagja lett. Publicisztikai tevékenységét sohasem szüneteltette. Munkatársa volt a *Presse*-nek, a *Pesti Napló*-nak, a *Hírmondó*-nak, a *Reformnak*, a *Fremdenblatt*-nak.

Színarabjai egymás után kerültek színre: *Az utolsó próféta* (Jeruzsálem pusztulását tárgyalja, Budán mutatták be 1869.); *Csók* (Teleky-díjat nyert vígjáték, Nemzeti Színház, 1874; Burgszínház 1877); *Utolsó szerelem* (vígjáték, Nemzeti Színház 1884; Burgszínház 1885); *Széchy Mária* (történelmi dráma, Nemzeti Színház 1886); *Vegyes párok* (vígjáték, 1889, Nemzeti Színház); *Vera grófnő* (tragédia). Híressé azonban Faust-fordításával (1872.), tette magát 1887.-ben, amikor a Nemzeti Színház az ő fordításában először adta elő magyarul. Németre viszont először ő fordította le Madách Imre *Ember tragédiája* című munkáját (1892. Hamburgban mutatták be). *Ellinor királylány* című vígjátéka 1896. megnyerte a Teleki-pályadíjat. Munkatársa volt az akkori valamennyi számottevő szépirodalmi és napilapnak, amely magyarul megjelent. Különösen a N. P. Journalra Onkel Tóbiás álnevéen írott dolgai voltak népszerűek. Egyéb művei: *Névtelen levelek Tisza Kálmánhoz* (1872); *Költemények* (1890); *Veszélyek és vázlatok* (1890.); *Carmela Spadaro* (novella, 1890); *Friedrich Schiller összes költeményei* (1902); *Wallenstein-trilógia* (a Nemzeti Színház számára, 1904); *Goethe költeményei* (1906). Arany János és Vörösmarty Mihály számos költeményét fordította le németre, több operaszöveget magyarra fordított és Johann Strauss számára ő írta a *Pázmány lovag* szövegét.